

„П І З Н А Й С В І Й К Р А Й“

ЮРІЙ СІРИЙ

З ІСТОРІЇ ВИДАВНИЧОЇ
Й КНИГАРСЬКОЇ СПРАВИ
В УКРАЇНІ

ПРАГА 1940

ВИДАВНИЦТВО ЮРІЯ ТИЩЕНКА

„П І З Н А Й С В І Й К Р А Й“

ЮРІЙ СІРИЙ

**З ІСТОРІЇ ВИДАВНИЧОЇ
Й КНИГАРСЬКОЇ СПРАВИ
В УКРАЇНІ**

ПРАГА 1940

ВИДАВНИЦТВО ЮРІЯ ТИЩЕНКА

Друковано 500 пр.

Відбитка з журналу „ПРОБОЄМ“

Tiskárna Jana Andresky vd., Praha XII.

Продукція друкованого слова та сума споживання його свідчать про грамотність народу та про культурну височінь його розвитку, а до певної міри і про напрямок його діяльності.

Але це відноситься в повній мірі лише до тих народів, що, пранаймні в культурному відношенні, мають свою незалежність, тобто не є поневолені іншою нацією або державою, не зустрічають в своїй культурній діяльності ні перешкод, ні втручань.

Цього не можна сказати про Україну.

З часів Переяславського договору і до останніх днів над Україною тяжить ярмо неволі і культурне життя її пробігає в найнеформальніших умовах.

Коли ми візьмемо часи до першої загально-російської революції, що вибухла в 1905 році, то натрапляємо на страшну дійсність майже повної заборони українського друкованого слова. Уряд російського царату не спіявся ні перед чим в нищенні українства, як нації, і дійшло до того, що вихід якоїсь найневиннішої брошури вважався просто таки чудом. А в той же час прислужники цього уряду, а почасти й представники й російської публічної думки, як напр. відомий московський критик В. Бєлінський, доводили перед світом, що український народ не має ні власної культури, ні літератури, бо, мовляв, не має для цього мірила — друкованого слова.

Для людини, що відноситься до фактів історії об'єктивно, повинно бути відомим, як ще за князівської доби ширилось в Україні письменство та як ішов її культурний розвиток. Повинно бути відоме і те, де власне почався широко друк книг. Отже в той час, коли московська держава стояла на тім ступні розвитку, що дорівнював дикунам, український народ вже мав свою і писану і друковану книжку.

Минав вже 365 літ з того часу, як в Україні у Львові емігрант Іван Хведорович видав першу друковану книжку на 264 стор. „Апостола“. Це було в 1574. році. Одначе друк української книжки почався значно раніш. Першу українську книжку надруковано року 1491-го у Кракові. Друкарем цієї книжки був німець Швайпольт-фіоль. Він властиво і став батьком українського друку. По нїм іде друкер „руський“ Юрій (Франціска) Скорина, який року 1517—1519 видрукував свої біблійні книжки в Празі, а потім з року 1525 переніс свої друки до Вільна, тодішньої столиці Великого Князівства Литовського.

Тепер вже немає сумнівів, що до друку перших книжок в Москві у великій мірі спричинилась Україна, а власне учні Ю. Скорини, між якими певно були й учителі Івана Хведоровича. Про шлях, яким ішло друкарство в Москву, розповідає нам і товариш

Івана Хведоровича — Петро Тимофійв зі Мстислава, який пізніше працював з ним в Заблудові у гетьмана Григорія Ходкевича, друкуючи св. книги. Отже можна сказати, що батьком для „москвитина“ Івана Хведоровича був Юрій Скорина.

Очевидно, на цій трійці, яку можна вважати основоположниками українського друку, друк книжок в Україні не спинився. Він розвивався і в XVI і в XVII вв. і далі (Остріг, Київ, Львів і т. д.). І для того, хто взявся би писати історію розвитку українського друку, знайдеться невичерпане джерело матеріалів.

В моє завдання не входить тут вдаватися в далеку старовину, я хочу зробити лише побіжний огляд друкарсько-книгарської справи в Україні за новіших часів і особливо за часів, що наступили після революції 1905 року. При чому мушу зазначити, що в цім розділі я роблю огляд тільки Великої чи так званої в сучасному Наддніпрянської України. Щодо друків Галичини і тих, що вийшли в західній Європі, то це становитиме окремі начерки.

Не дивлячися на гніт з боку російського уряду, друк українських книжок, як в Україні так і поза її межами, не спинявся ніколи. Ми маємо досить докладні дані про розвиток українського друку на території України та Росії вже в 1798 р., тобто від того часу, коли вийшла перша українська книжка, писана народньою мовою — „Енеїда“ І. Котляревського.

Коли ми поділимо на періоди друкарську справу в Україні, то на підставі даних, які ми маємо у себе, можна зробити такі висновки:

З 1798 по 1840 рік видано 44 назви українських книг, при чому в Україні вийшло за цей час 17 назв, а в Росії 27. За період з 1841 р. і по 1904 р. включно вийшло всього 1250 назв, з чого 919 назв в Україні і 331 назва в Росії. На жаль, я не можу тут навести тиражу, тобто кількості, в якій виходили тоді українські видання, але можна сказати, що продукція в ці часи була надзвичайно мізерна, розвиток книжки, як чинника культури, був ненормальний. Культурні утиски українського народу, що в усе більшою силою йшли аж до 1905 року іноді переходили просто в глум. Цим можемо ми пояснити таку убогу продукцію друків в українській мові до першої революції.

Перші дні революції 1905 року принесли так звану свободу слова і великі надії на будучину. Як зіпід одваленого каменя на весні встають і прагнуть до сонця придушені ним рослини, так і передова частина українського народу почала випростуватись і оживати. Зявилося на світ те, чого, здавалось, ніколи не існувало. Почали уконстатовуватись різні групи, вийшли на світ з підземелля партії і заманіфестували своє існування і суспільною роботою і друкованим словом. В Києві утворюється осередок культурного життя, повстають журнали, починають виходити щоденні газети, а поруч з ними, як в Києві, так і в інших містах України, зявляються друковані книги різного змісту, з різних галузів знання. Починають повертати з еміграції культурні робітники, письменники й громадські діячі, щоб взяти живу участь в роботі культурно-національного відродження українського народу.

Та завоювання першої революції не були міцні. Царат мав ще досить сили, щоб задушити загально-революційний рух. Вже по кількох місяцях стало ясным, що надії в повній мірі не можуть здійснитись, що й на цей раз боротьба не доведена до бажаного кінця.

Реакція перемогла і знову утворюються умови, при яких стає все тяжче та тяжче працювати, навіть на полі чисто культурному. По цілій Росії відновлюють свою діяльність цензурні комітети і починають ретельно вилловлювати та нищити все те, що вийшло підчас революції. Особливо виявляють свою діяльність ті комітети в Україні і то спеціально у відношенні до українського слова.

В той час, коли в Росії взагалі конфіскуються книги за зміст ворожий панівному ладові, тобто за антидержавний напрямок, в Україні береться цензорами на увагу ще й інша сторона, а власне українська мова, яка сама по собі вважається за протидержавну.

Перші видання книжок більш або менш революційного змісту нищатья нещадно по книгарнях і друкарнях, а періодична українська преса підлягає заборонам. Більшість українських газет і журналів, не розквітнувши, припиняють своє існування.

Та виявлена підчас революції українським народом потреба мати книгу і друковане слово взагалі, на своїй мові, а також воля репрезентантів культурно-національного життя народу зберегти раз завойовані позиції, ставлять опір заходам реакції.

Коли ми зробимо побіжний огляд цього післяреволюційного періоду, то перед нами встане приблизно така картина українського друкованого слова: Цілий 1906 рік проходить в боротьбі з російським реакційним урядом та його чинниками за збереження прав на друк українською мовою видань, як періодичного так і неперіодичного характеру. Замість припинених і заборонених газет та журналів повстають нові, більш пристосовані до вимог цензури. Щодо видань неперіодичних, то тут іде робота більш підготовчого характеру. Виходить в цей час книг дуже мало, та і з того що виходить, до продажу і взагалі, для розповсюдження попадає дуже мало. Більша частина підлягає конфіскації. Видавці ж та автори знаходять місце в сепаратках тюрем та на лавках підсудних.

Тільки з роком 1907 видавнича справа українських книжок входить у більш-менш нормальні, хоч і занадто вузькі, береги. З січня місяця 1907 року переноситься до Києва зі Львова місячник „Літературно-Науковий Вістник“, став більш-менш на твердий ґрунт щоденна газета в Києві „Рада“, соціал-демократичний тижневик „Слово“, в цьому ж році переноситься до Києва з Полтави тижневик „Рідний Край“.

Ці органи головним чином і репрезентують, культурний та соціально-політичний зміст українського життя.

Поруч з цим на ринку з'являється все більш та більш книг з ріжних галузів, як наукового так і загально-мистецького змісту. В цьому ж році у вересні місяці в Києві засновується новий орган розповсюдження друкованого слова — „Книгарня Літературно-Наукового Вістника“.

До цього часу в Києві існувала тільки одна книгарня „Київська Старина“. Заснування нової книгарні було викликане самим життям як показчик зросту потреби української книжки. Поруч з цим стають на твердіший ґрунт й інші інституції, що мають певне відношення до видавничої справи (Наукове Т-во в Києві і ін.). Зростає також потреба і тих книжок, що вийшли до революції, і підчас її за кордоном і головним чином у Львові. Щомісяця приходять більші партії їх (хоч правда із великими цензурними труднощами) за кордону і розповсюджуються в народі. Всі вказані факти свідчать проте, оскільки помилковим було твердження офіційних і неофіційних російських сфер про те, що нема української культури, її показника — літератури, та що український народ не приймає свої книжки.

Справді, коли взяти під увагу чисельність населення України в той час (до 30 мільйонів українців) і той тираж видань, що йшов між народ, то показчик цей буде менш ніж скромний, бо періодичні видання в своїх тиражах досягали ледве чотирьох-пяти тисяч, а неперіодичні й ще менше. Але тут треба взяти на увагу знову ж таки обставини, в яких доводилось працювати в ті часи. Обставини ж ці взагалі можна поділити рівно на три категорії, а саме 1) втрата за часів культурно-національного гніту широкими масами національної свідомости, 2) матеріальний стан українських працівників на книгарсько-видавничому полі і 3) умови правні.

Щодо першої, то можна сказати, що революція 1905 року застала широкі народні маси дійсно національно приспанними. Національний гніт досяг того, що в широких масах власне ім'я народу забулось, тільки окремі одиниці були свідомі свої назви. І нам, свідкам тих часів, доводилось в розпачем констатувати наслідки роботи московського режиму. Ми майже безпомилково могли порохувати поіменно свідомих українців. На тридцять мільйонів всіх їх можна було увібрати в кілька тисяч. Про це найбільш, як я уже скавав, свідчили тиражі передплатників періодичних видань.

Щодо матеріального стану, то засоби для праці були занадто скромні. І це цілком зрозуміле. Річ в тому, що робітники на полі продукції друкованого слова, цього періоду, в своїй переважній більшості були дітьми робітників та селян. Отже людьми матеріально незабезпеченими. Що ж до заможних верств, то вони здебільшого давно зрадили своїй нації і не тільки що визнавали себе москалями, а навіть провадили боротьбу проти української культури. Культурні сили цих верств віддавали свої сили на користь російської культури. В цей період, за винятком двох-трьох прізвищ, ми не можемо зустрінути серед українських робітників слова когось з справді заможних верств. Доводилось народові в особах своїх культурних репрезентантів, своїх дітей, що здобули освіту за останній гріш, тягти самому цю тяжку борозну. Справа видавнича взагалі провадилась на кошти запрацьовані тяжко, за рахунок недоїдання і позбавлення себе мінімальних матеріальних життєвих вигод.

Звичайно з такими коштами годі було справу повести на більшу скалю, та на ту широту, якої вимагав тодішній вже час. Але з цим

було б ще можна миритись, коли б не було третього фактора, що гальмував видавничу справу.

Це правний стан.

Хоч на папері права першої революції про волю друку і лишилися, то дійсність показувала щось інше. Цензурний і поліційно-адміністративний апарати на Україні в подавленні українського руху, розвинули свою діяльність безмежно. І видавець української книжки і автор підчас виходу книги в світ і перебування її в цензурі, мусіли щохвилини бути готові на те, що книга чи журнал будуть skonфісковані, а вони самі підведені під ту чи іншу статтю карного закону і опиняться в тюрмі.

Не виключене було й таке, що той чи інший місцевий сатрап, або просто поліційний крючок, не знайшовши у виданні нічого кримінального, старався надалі припинити таке видання накладанням великих грошових кар в адміністративному порядку. Коли ж взяти під увагу матеріяльну сторону видавців, то цей бич зовсім не був легший за конфіскацію та арешт. І це адміністративна влада добре розуміла, бо практика накладання грошових кар без заміни арештами, була розвинена в Україні якнайширше. І чим популярніший був між народом орган, тим частіше підлягав він таким репресіям. Так напр. український популярний тижневик „Село“, що почав виходити в осени 1909 року, на протязі свого півторарічного існування в середньому був штрафований, і то на більшій суми, не менше одного разу на місяць. Це очевидячки мало на меті задушити газету матеріяльно. Але коли й це не помагало і коли передплатники, робітники й селяни, збирали по пятаку, щоб полегшити виплати цих штрафів, (звичайно допомога та мала характер лише моральної підтримки) — тоді київський губернатор Гірс, видав просто тавмний циркуляр для волостей, а за ним зробили те саме і губернатори інших губерній, щоб газета ця далі волосних управ не проходила.

Не краще стояла справа і з іншими виданнями. Щоб одбити у маси охоту до набування української книжки — поліційна влада вживала найрішучіших засобів, включно до трусів, арештів і висилки в місця більше або менше віддалені від рідної оселі.

От в таких, приблизно, умовах почався після першої революції видавничий рух в Україні.

І всеж таки, не дивлячись на зазначені вище умови, видавничо-книгарський рух не припинився, а навпаки розвивався. Коли ми зробимо перегляд українських друків того часу, то побачимо наступне:

З початком революції в 1905 році починають виходити в світ такі періодичні видання: першим зявляється звичайно „явочним порядком“ в Лубнях „Хлібороб“. По нім, в Полтаві, „Рідний Край“, далі в Києві „Громадська Думка“, що згодом перемінилася на „Раду“, яка виходила до половини 1914 року. Крім цих перших періодичних видань довший чи коротший час виходили: „Вільна Україна“ в Петербурзі, „Народня Справа“ й „Вісті“ в Одесі. „Запорожа“ й „Добра порада“ в Катеринославі, „Боротьба“, „Слово“ й „Шершень“ у Києві. Народні

популярні видання — „Село“, „Засів“ (Київ), „Слобожанщина“ й „Сніп“ (Харків), „Комашня“ (Київ), „Світова зірниця“, „Маяк“, „Хлібороб“, „Життя й Знання“, „Дніпрові хвилі“, „Рілля“, „Наша кооперація“ і інші в різних містах України. Крім того до війни виходило 5 поважних місячників-журналів як „Літературно-Науковий Вістник“, „Українська Хата“, „Дзвін“, „Сяйво“, „Світло“, „Записки Наукового Т-ва у Києві“, а крім того неперіодично виходили „Україна“ (науковий журнал) і „Студент“.

Більшість з цих видань виходило при найтяжчих умовах і в боротьбі за своє існування дійшло аж до часів війни, на початку якої все українське заборонено.

Щодо книжкової продукції, то, як я вже зважив, вона ніколи не припинилася зовсім. Особливо ж інтензивно ця праця почалася з 1905 року і вся робота видавнича, як давніша так і новоповстала, провадиться здебільшого не окремими одиницями, а товариствами.

З давніше утворених видавничих товариств, мусимо відмітити, як найбільш діяльні, „Добродійне Товариство Видання Дешевих Книжок“, засноване в Петербурзі 1898 року, та „Вік“, що було засноване в Києві майже рівночасно з „Добродійним Т-вом“. Революція видвигнула цілий ряд нових видавничих товариств, з яких вдержалися довший час і збагатили свою продукцією книжковий ринок такі голівніші видавництва: „Час“, заснований гуртком робітників пера в Києві в 1908 році, „Лан“, заснований О. Грушевським в Києві р. 1909, „Український Учитель“ заснований першими українськими педагогами, що свідомо працювали в напрямку українізації школи. „Ранок“ у Києві. „Дзвін“, засноване в Києві в 1911 році В. Винниченком і Ю. Сірим. „Шлях“, „Зоря“ і інші менш відомі українські видавництва.

Помимо цих спеціальних видавництв, роботу видавничу провадять і інші товариства та організації... Отже з 1906. року до видавничої роботи приступає „Просвіта“ в Києві, за нею й „Просвіти“ по інших більших містах України. В 1907. році починає свою діяльність в Києві „Українсько-Руська Видавнича Спілка“, так само „Товариство Прихильників Української літератури, Науки і Штук“. Того ж самого року засновується в Києві заходами проф. М. Грушевського „Українське Наукове Т-во“, яке від 1908. року починає видавати „Записки Наукового Т-ва в Києві та інші наукові публікації, а з року 1914. чвертьрічник „Україна“. Крім зазначених вище видавництв виданням книжок займалися деякі кооперативи, земства, книгарні та окремі накладчики як напр. Маркевич у Полтаві, Е. Череповський, В. Іваковський у Києві, В. Яковенко в Петербурзі, Волошиновський і т. д. Навіть останніми часами перед війною українські книги почали видавати московські видавці як напр. Ситін, Губанов і ін.

Звичайно, я не маю претензії дати в цьому побіжному нарисові повної картини друкарського руху на Україні. Для цього тут на еміграції занадто вже несприятливий ґрунт, тут ні бібліотек, ні бібліографічної літератури, потрібної для такої роботи. Не буду

вдаватись тут і в характеристику зокрема кожного навіть більшого видавництва. Можу сказати тільки, що всі вони починали свою діяльність буквально з копійок, часом на позичені на великі проценти гроші. І тільки неймовірна енергія, свідомість того, що українська книжка необхідна для народу, та віра в перемогу зробили те, що на початок революції 1917. року більшість українських видавництв, хоч і кволо, а провадили свою роботу.

І от, коли ми звернемось до статистичних даних щодо друків, починаючи з року 1798 і по рік 1916, то будемо мати загально таку картину:

Періоди	Число назв	Україна	Росія
1798—1840	44	17	27
1841—1904	1250	919	331
1905—1916	1950	1595	325
Сума 1798—1916	3214	2531	683

Отже за перший період — сорок два роки, видано всього 44 назви, з чого за галузями знання, чи за своїм характером ці видання поділяються так: з філології — 1 назва, з етнографії — 8, з красною письменства — 35. На Україну друків першого періоду припадає значно менше, ніж на Московщину. Це треба пояснити почасти тим, що в той час друкарська справа стояла вже вище на Московщині, там було зосереджене все більш культурне, хоча б і українське панство, якому була приступна в ті часи і наука і культура взагалі, а почасти і тодішніми цензурними умовами. Однак вже другий період міняє такі відносини і цифрові дані вказують, що українська книжна продукція переноситься в Україну. З наведеної вище таблиці ми бачимо, що з 1841. року по 1904 рік видано 1250 назв. За місцевостями ці назви поділяються так:

1. Київ	508
2. Харків	117
3. Одеса	89
4. Інші міста	210

Разом в Україні . . 919 назв.

5. Петербург	213
6. Москва	118

Разом в Московщині 331 назв.

За своїм характером видання цього періоду поділяються на: 1) Загальні (справочники та інше) — 1; 2) філософія — 1; 3) релігія — 14; 4) соціальні знання та економіка — 14; 5) етнографія — 78; 6) філологія — 22; 7) точні знання — 16; 8) прикладні знання — 55; 9) красне письменство — 1019; 10) історія України — 15; 11) географія — 6; 12) бібліографія — 9.

Ще жвавіш до друкарської справи і праці береться Україна з року 1904. Московщина майже відпадає як терен продукції українських книжок. Наступна таблиця дає таку характеристику розвитку української книжки за 3-ій період:

1. Київ	1132
2. Харків	86
3. Одеса	51
4. інші міста	326
<hr/>	
Разом Україна . . .	1595 назв.
5. Петербург	181
6. Москва	144
<hr/>	
Разом Московщина	325 назв.

За своїм характером ці видання поділяються так:

1) загальний відділ (справочники бібліогр.) — 78, 2) філософія — 6, 3) релігія — 47, 4) соціальні знання та економіка — 185, 5) етнографія — 64, 6) філологія — 46, 7) точні знання — 26, 8) прикладні знання — 115, 9) мистецтво — 20, 10) красне письм. — 1213, 11) історія — 58, 12) географія — 17, 13) біографія — 15 назв.

Тиражу перших двох періодів, на жаль, ми не можемо подати за відсутністю потрібних і перевірених даних, але мусимо зазначити, що високим він не був. Що ж торкається звагалі цього третього періоду, то ми маємо дані лише з 1907. року. Та це властиво і в рік початку продуктивної пореволюційної видавничої праці. Отже ми маємо з 1907. по 1916. рік таку картину видавничої праці в Україні:

Рік	Число назв	Тираж	Рік	Число назв	Тираж
1907	166	385.949	1912	198	741.855
1908	219	637.095	1913	210	720.385
1909	160	406.855	1914	216	897.050
1910	183	505.012	1915	73	384.070
1911	244	840.781	1916	79	208.980

Разом видано 1739 назв з загальним тиражем 5,728.032 примірники.

Поруч з видавничим рухом утворюється і апарат розповсюдження книжок серед народу. До 1907. року на всю Україну існувала тільки одна книгарня в Києві „Книгарня Київської Старини“. Вже в 1907. році у вересні місяці, як я вже мав нагоду згадати, в Києві засновується книгарня „Літературно-Наукового Вістника“, яка з незначними грошовими коштами (книгарні видано зі Львова книжки приблизно на суму в шістьсот карб., це й було фундаментом книгарні), а шляхом обеднання видавництв і скупчення їх коло себе за рік вже переноситься на одну з кращих вулиць Києва і ставить справу продажу книжок на широку скалю. Ця ж книгарня за рік після переходу на Володимирську вулицю відкриває свою філію в Харкові, а ще за два роки в Катеринодарі на Кубані.

На мою долю випала честь як засновувати всі ці книгарні, так і стояти на чолі їх в 1907. року до свого примусового від'їзду за кордон в кінці 1913. р. І отже, почавши справу заснування в Києві книгарні „ЛНВ“ з капіталом 600 карб. (в книгах), виїжджаючи, я передав уповноваженому Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові (бо фактично всі книгарні належали йому) майна на 26.000 карбованців в незаборгованому крамі та краму комісового на суму 52 тисячі карбованців. Це вказує на те, що навіть при тих умовах розвиток українського книгарства мав велику прогресію. Особливо, коли взяти під увагу, що в той час, крім вищезгаданих книгарень, існували й інші книгарні, як „Час“ в Києві, „Слово“ в Катеринославі і т. д., на чолі яких стояли енергійні і віддані справі люди.

Такий стан утворив і те, що ряд російських книгарень, що до цього часу ставились до української літератури глумливо, а потім і вороже, міняють свої позиції і, вбачаючи матеріальні вигоди, заводять у себе відділи українських книжок.

Такий загальний стан видавничо-книгарської справи був в Україні до початку Світової війни.

З вибухом Світової війни картина українського національного руху радикально міняється, а разом з тим і справа видавничо-книгарська.

Кинувши у вир Світової війни народи, що населювали Росію, царський уряд висунув разом з тим і лозунг, що війна ця провадиться за визволення поневолених народів. І перше, що він почав робити, царський уряд, це радикально нищити все, що було завойоване українським народом. Випускаючи маніфести, повні обіцянок волі народам однією рукою, другою він вхопив за горло ці ним же поневолені народи і зі скрежетом зубовним намагався задушити їх навіки. І ця лапа впала в першу чергу на горло українців.

До цензурно-адміністративної влади поспішає зі штиком у руках на допомогу й безконтрольна на ці часи влада військова. Для українського слова повертаються знову часи дореволюційного періоду. В Києві та в інших містах України безпеліційно підпадають забороні всі періодичні видання українською мовою, а слідом за тим і взагалі все писане українською мовою. Поновлює свою діяльність попередня цензура, виходять заборони взагалі друкувати все українським фонетичним правописом. Завойована „визвольним“ військом Галичина попадає в стан до того часу їй незнаний. Нещадно нищать, торощать всі культурні надбання, що носять хоч найменші ознаки чогось українського, а культурних робітників масово жене російський жандарм на далекий Сибір.

Так вже першого року війни, придавлене важким чоботом російського капраля, українство замовкло і перебувало на вигнанні по тюрмах, окопах і т. д. Голоси протесту, що розлягались за кордоном з уст українців-емігрантів і людей, що стояли в обороні прав народу, не доходили через колочі фронтові дрти на Україну.

Московська ж преса захищалась від патріотизму, підцьковувала „роднова салдата“ на нищення культури в завойованій Галичині і з задоволенням дивилась на ті зрушення, що творились над українським народом і його культурою. В ці часи офіційна і неофіційна Росія міцно злилась в обіймах і в поході проти українства утворили єдину „дику дивізію“.

Це був дійсно час нечуваних зрушень над українською культурою взагалі і книгою зокрема.

Але війна і виплеканий нею режим скінчилися великою катастрофою для російського ладу. На початку 1917. року вибухав революція і на протязі кількох днів змітає, до цього часу здавалось — неприступну твердиню. Змітає царя, жандармів і всі їх постанови та закони.

З українського слова спадають кайдани, як спадають вони і з робітників пера і поруч з політичною роботою починається робота культурна. Вже на протязі перших двох місяців революційного життя робота в цьому напрямку виростає до нечуваних і навіть несподіваних розмірів.

В Києві — осередку політичного і культурного життя України, відновлюють свою роботу старі, підчас війни придушені видавництва, а поруч з ними повстають десятки нових, в самому Києві, і по інших містах України. Щодня зпід друкарського варстату випускаються сотні тисяч аркушів друку. Щодня виходить у світ по кілька нових назв книжок більшого чи меншого розміру. Повстають нові періодичні видання щоденних газет різних напрямків, місячники, тижневики і т. д. Зокрема кожна партія має свій орган.

Ми вже говорили, що до війни через вищевказані умови видавнича робота була занадто скромна і той малий тираж, яким обмежувались видавництва періодичних і неперіодичних видань був ґрунтом для ворогів українського слова при їх нападах. Тоді вони старались довести перед світом, що весь український рух є штучно утворений, наслідок фантастичних мрій гуртка інтелігенції, що український народ не приймає книги на неіснуючій, штучно утвореній п. п. Грушевськими і подібними до нього людьми, мові і задовольняється єдино зрозумілою для нього мовою московською. Такі пані як україножер проф. Погодін намагались тоді статистичними даними довести, що український рух є штучний, вони виказували, що українські видавництва ідуть в хвості видавництв інших народів Росії, що навіть такі народи, як грузини, або татари в порівнанні з українськими видавництвами випускають у світ книжок більше щорічно, ніж українці.

В своїх твердженнях вони не хотіли брати під увагу обставини, що в той час, коли тіж грузини й татари мали свою хоч сяку-таку рідну школу і випускали для неї лектуру — український народ лише мріяв про свою школу, про підручник в рідній мові.

Що ж ми бачимо тепер, коли визволившись з лабет жандарма, український народ відчув під собою ґрунт, на якому може будувати свою культуру. Перші ж дні показують, що вже годі задовольнити масову потребу випуском книги в 2—3 тисячах. Щоденні газети щоденно зростають в тиражі. Випускаються вони вже не в тися-

чах примірників, як це було до війни, а в десятках і сотнях тисяч, і в той же день розкуповуються. Те ж саме і з книгами. Вже видавництва не можуть задовольнити ринок двома-трьома тисячами. Така книга, як „Кобзар“ Т. Шевченка різними видавництвами випускається в сотнях тисяч прим. і на протязі чотирьох-п'ятьох тижнів розкуповується. Твори українських письменників, як В. Винниченка, М. Коцюбинського, О. Олеса друкуються в десятках тисяч примірників і на протязі двох-трьох тижнів видання вичерпуються. Особливо ж популярною в ці часи став популярно-наукова література ріжних галузів. З жадою народні маси споживають цю лектуру ніби хочаби наводгнати втрачений час і якнайскорше поповнити своє знання. І консументом всього цього дійсно народні маси, робітництво і селянство.

Кишуча діяльність видавництв і книгарень не могла вже задовольнити потреби в книзі. Ті сотні тисяч підручників, що виходять на протязі 1917. р. являються краплиною в широкому морі потреб. Школа українська вимагав негайно книги, звідусюди сиплються замовлення. Але з одного боку знищена війною господарка, брак машин, друкарень, паперу, зіпсовані комунікаційні апарати, а з другого наступ імперіялістичної півночі на Україну не дають можливості задовольнити в повній мірі цих потреб, а навпаки заняття ворогами на початку 1918. року Кивва і майже цілої України на якийсь час майже зовсім припиняє діяльність в цьому напрямку.

Але ця перша окупація України була коротко-часовою і не дала тих наслідків, які ми побачимо далі.

Після заключення Берестейського договору Українською Центральною Радою з німцями і їх спільниками, українське військо очищує всю Україну від навали, і знову нібито утворюється ґрунт для видавничої діяльності. Видавці починають налагоджувати зіпсований апарат, але ці умови тільки здавались нормальними. І без того неvistарчальні засоби продукції книги, головним чином брак паперу, а до того ще й загострення політичної боротьби в Україні. Все це закінчилось гетьманством.

Потреби ж народу в книзі не зменшуються, а збільшуються і це наводить деякі видавництва на думку перенести принаймні частину роботи видавничої за кордон. Малося на увазі за кордоном друкувати головним чином підручники для шкіл і спроваджувати їх на Україну. Про діяльність українських видавництв закордоном, про їх здобутки не буду тут говорити. Робота ця остільки широка і ріжноманітна, що вимагав окремого ширшого опису.

Я хочу тут подати тільки деякі дані про роботу видавничо-книгарську до опановання Україною ворожою владою. Отже, коли ми зробимо побіжний огляд тільки 1917. року, то побачимо: 1) вся Україна вкривається густою сіттю щоденних газет і тижневиків. Тут звичайно тяжко подати точні цифри, але на підставі наших даних можемо сказати, що до кінця 1917. року українською мовою виходить — 158 назв періодики. Ця преса є виразником політичних течій, які в той час нуртували в Україні.

Коли ж ми візьмемо дальші роки, побачимо, що 1918. рік дає ще зріст преси, а потім починається упадок. Щодо видавництв, то

до тих, що існували до 1917. року, приєднується цілий ряд нових. Центром став Київ, але поза ним вся Україна вкривається видавничими організаціями. В Києві починають інтензивно працювати видавництва „Дввін“ та „Українська школа“, „Вернигора“, „Час“, „Криниця“, „Волошки“, „Воля“, „Гасло“ і ін. В Чернігові „Десна“, в Одесі „Діло“, в Петербурзі „Друкарь“, в Катеринославі „Українське видавництво“, „Каменярі“, „Укр. Видавн. Кащенко“ і т. д., в Херсоні „Українська Хата“, в Черкасах „Сіач“ і т. д. і т. д. Словом майже в кожному місті а то й містечку ми стріваємо або видавниче товариство або Просвіту, що займається виданням і розповсюдженням книжок.

Дивлячись на те, яким темпом почався розвиток друків в Україні, ми можемо сміло ствердити, що коли б він йшов далі при нормальних умовах, то ми б тепер були свідками безприкладного явища в світі. За ці роки ми бачили б Україну цілком забезпечену книгами.

Увага.

Думалося в цій праці подати читачеві в короткому викладі історію нашої видавничої та книгарської праці до останніх днів. В цій частині вона доведена до року 1919-го. Дальша частина виготовлена й закінчена автором, але через незалежні від його й видавництва обставини, мусить появитись трохи пізніше.

Видавництво Юрія Тищенка

мав на складі багатий вибір своїх та чужих українських видань. Через наше Видавництво можна замовляти книжки і в чужих мовах. Маємо багатий вибір картин, портретів і карток своїх та чужих видань.

За останній час вийшли й виходять у нас такі новинки:

I. З серії для молоді

	Ціна в Нім. мар.
Евальд К. Бук і дощовик. Оповідання для молоді.	0.40
„ Родичі „ „ „	0.40
„ Буковий горб. „ „ „	0.40
Малайські кавки. Багато ілюстровані. (Друкується)	1.—

II. З серії „Півнай свій край“

Животко А. Преса Карпатської України. (Бібліографія)	0.50
Проф. Січинський В. Бардіїв. Кравзнавчий провідник. Ілюстр.	0.50
„ Зборів. (Теж)	0.50
Сірий Юрій. З історії видавничої й книгарської справи в Україні	0.50

III. Наукова Бібліотека

(Ціла серія в друку.)

1. Д-р. Антонович М. Історія України ч. I. (Князівський період).
2. Його-ж. Історія України ч. II. Литовсько-Руська доба.
3. Його-ж. Історія України ч. III. Козацька й гетьманська доба.
4. Його-ж. Історія України ч. IV. Нова доба.
5. Д-р. Гнатишак М. Історія української літератури, ч. I. Стара доба.
6. Його-ж. Історія укр. літератури. Середня доба.
7. Його-ж. Історія україн. літератури. Нова доба.
8. Инж. Курилюк Е. Летунство в минулому й сучасному. З багатьма ілюстр.

Кожна книжка в продажі буде коштувати 1-ну Нім. марку, але можна вже тепер передплатувати цілу серію і тоді передплатник за всіх 8 книг платить тільки 7 марок. Задаток обовязковий.

IV. Ріжні видання

	Нім. мар.
Баланчук М. За краще завтра. Песа на три дії. Премірована. 1.—	
Велигорський М. Наші лічнічі рослини. Практичний порадник як збирати та вживати ті рослини. З коліровими образ.	1.—
Ірлявський Ів. Моя весна. Збірка поезій	0.75
Колос Іван. Молоді мої дні. Поезії. (Збірка дістала премію Ів. Франка)	0.50
Остапчукова - Пісачкова Д. Віночок віршиків, пісень і забав, Практичний підручник для дитячих садків і шкілок. Багато цікавих віршиків на свята З нотами. (Дру- кується)	1.50
Животко А. Десять років українського історич. кабінету . .	1.—

V. Картки

Карпатська Україна. Серія карток в 10 штук фотогр.	0.50
Лятуринська О. „Велетні Українського народу“. 10 шт.	0.60
Мазепа Г. Весняні мотиви. 6 двобаревн. карток.	0.30

Адреса Видавництва :

JURIJ TYŠCENKO

nakladatelství, Praha II., Žitná 13.

Адреса Видавництва :

JURIJ TYŠČENKO

nakladatelství, **Praha II., Žitná 13.**

Tiskárna Jana Andresky vd., Praha XII.